

СРЕБРЕНИОТ ВИТЕЗ И САМРАКОТ НА РЕПУБЛИКАТА

[„Сребрениот витез и самракот на републиката“ in Марк Тулиј Кикерон, *Избрани йисма*, превод од латински, белешки и коментари С. Кочовска, Три, Скопје, 2014, стр. 5-34.]

Приказната за Марк Тулиј Кикерон почнува во Арпинум, живописно гратче во старата земја на Волските, околу стотина километри југоисточно од Рим. Таму, во соседство со семејството на прочуениот војсководец Гај Мариј, живеело семејството Тулиевци. Дедото на беседникот, мажествен витез од стариот, селански ков, имал мал имот близу градот; баба му, пак, по раѓање Гратидија, била роднина со лозата на Гај Мариј, но и со други видни луѓе од римските политички кругови. Татко му на Марк Тулиј, како најстар син, успеал да го зголеми семејниот имот со земјоделство и преку новоотворената предилница, па станал еден од најбогатите мештани во градот, со имот сосем доволен за маж од витешкиот staleж. За мајка му, Хелвија, не знаеме ништо освен неколку зачувани анегдоти, кои ни ја прикажуваат како штедлива, силна и карактерна домаќинка, вистинска потпора на куќата.

Татко му на Кикерон имал слабо здравје, па речиси и не излегувал од убавата, пространа вила во Арпинум; но, бил човек со образован и истенчен ум, предаден на науката и литературата, а над сè целосно посветен на образованието на своите двајца синови, Марк и Квинт. Судбината сакала да поживее доволно за да ги види успехите на двајцата, а особено на постариот, кој станал еден од најугледните луѓе во Рим.

Но, многу години пред тоа постоела само татковата амбиција. Како и секој Римјанин кој не морал да се грижи како ќе го заработи лебот, и тој сакал синовите да му влезат во политиката и така да воспостават сенаторски семејства. Самиот не можел да им помогне на никаков начин, зашто никогаш не извршувал јавна функција – но, затоа пак вложил сè што имал во нивото образование. За да им овозможи најдобри учители, го преселил семејството во Рим; децата биле пратени кај баџанакот Гај Акулеон, учен правник, и заедно со неговите синови ги посетувале најдобрите римски училишта. Младиот Марк

Тулиј веднаш испливал на површината како способен и трудољубив младич, опиен од љубов кон читањето, која никогаш не го напуштила. Трудољубиво и со денови ги обиколувал канцелариите на познатите правници, особено на постариот Скајвола, на Крас и на Антониј, и некако во тоа време сфатил дека негова животна определба ќе биде беседништвото.

Одлуката што ја донел била мошне мудра. Уште од мугрите на римската држава, па сè до воспоставањето на царскиот поредок, севкупното граѓанско тело гласало за сите закони и за сите носители на државна служба. Во тоа време политичките ставови и идеи можеле да се рашират меѓу гласачите само со разговор, беседа и јавен настап; но, политички беседи не можеле да се држат секогаш и секаде, туку само пред колективните државни тела, кои можеле да бидат свикани само од државни службеници. Во римското општество можело да се напредува само преку политичка кариера: сенаторите, римските благородници, биле луѓе што најмалку еднаш во животот добиле една од трите најважни државни служби - квестура, претура или конзулат, а најчесто во текот на животот се пробале во сите три. Навистина, човек можел да се пробие нагоре и само со дарбата - Мариј дошол на цена благодарение на храброста и воената вештина - но, тоа се случувало неверојатно ретко.

Освен воените успеси, најдобра препорака што човек можел да ја има пред римскиот народ била беседничката способност. Како и денес, и тогаш способноста на беседникот да ги придвижи народните срца била најсигурен начин да се напредува. Најчести настани на Форумот биле политичките процеси и приватните тужби со политички мотиви; некој надарен и речит правен застапник имал многу прилики да се прослави пред народот и да си обезбеди голема поддршка. Понатаму, најголемо влијание врз политиката во Рим имал Сенатот, големо и прилично нестабилно политичко тело, поделено на различни групи и струи со различни интереси; да успее да го насочи Сенатот со силата на зборовите, бил навистина голем подвиг за еден млад, амбициозен Римјанин. Најпосле, ако некогаш стасал до конзулската служба, Римјанинот доживотно останувал во редот на т.н. конзулари, кои претставувале речиси посебен граѓански staleж во јавниот живот. Сето ова ја правело беседничката вештина можеби најценета, најпрактична и најисплатлива уметност во времето на доцната република, повеќе одошто во било кое друго време во човечката историја.

Ете зошто било исплатливо Кикерон да биде чест гостин на Форумот: зашто таму можел да ги слуша големите беседници од неговото време. Претходната генерација го негувала беседништвото со голем жар и го довела речиси до совршенство, а над сите други се

исправале Лукиј Крас и Марк Антониј, дедото на прочуениот триумвир, двајцата идни учители на младиот Кикерон. Но, Кикерон бил подучуван и од Архија, се дружел и со поетот Акиј; зашто ја проучувал и умешноста на театарскиот говор, попат успеал да се спријатели и со големите актери Роскиј и Ајсоп. За сето тоа време, вежбал и составување различни текстови но, како што вели самиот, најмногу сакал да преведува од хеленски.

На шеснаесет години облекол машка тога, и од тоа време целосно им се посветил на правото, политиката и беседничката умешност. За да го постигне ова, бил ставен под покровителство на свештеникот Мукиј Скајвола, а подоцна се врзал и со истоимениот Голем првосвештеник. На дваесет и три години отслужил и еден задолжителен поход во војската на Гнај Помпеј Страбон, но ова кусо војничко искуство го убедило со уште поголем жар да се фрли на изучување на литературата и римската политика. Потоа слушал философија кај Фајдар и Филон, беседништво кај Молон од Родос, а сите други гранки на граѓанското образование ги изучувал кај стоикот Диодот.

Образование достојно за почит, кое му овозможило на дваесет и пет години да ги направи првите чекори во јавниот политички живот. Во тоа време, првото судско искуство обично се добивало со напад врз некој политички противник, но ова било сосем спротивно на мирољубивата природа на Кикерон, кој цел живот се гордеел што ги претпочита клупите на одбраната. И навистина, негова прва зачувана беседа е одбраната на Публиј Квинктиј, што во 81 ст.е. ја изговорил во еден граѓански спор. Да се брани Квинктиј бил храбар потег за еден млад правен застапник, зашто наспроти стоел влијателниот беседник Хортенсиј; спорот бил сув, па и здодевен, но Кикерон покажал врвна досетливост, зашто избегал од главната тема и го кренал прашањето на повисоко ниво, до универзалната правда и природните права на обичниот човек. Во овој спор навидум немало политика – но, читателот треба да има предвид дека, во тоа време, немало спор кој бил сосем ослободен од политичка заднина; всушност, најважна одлика на Кикерон како правен застапник е токму умешноста со која постојано ја користел политичката клима во полза на сопствените клиенти, без притоа да изгледа дека зазема политичка страна.

Дури на дваесет и осум години, откако веќе напишал многу, а искусил и многу судски парници, Кикерон испловил на тригодишно патување низ Хелада и Азија, каде слушал предавања во разни беседнички и филозофски школи и им се восхитувал на славните градови на Истокот. Со Тит Помпониј, подоцна наречен Атик, несомнено се познавал уште од раната младост, но изгледа дека заедничкиот престој во Атина, каде три години постариот Атик живеел веќе неколку години, го удрил темелот на нивното блиско и искрено пријателство,

кое траело цел живот. Неговиот брат Квинт бил оженет со Помпонија, сестрата на Атик, но бракот не успеал, па наместо дополнителна врска, станал облак кој можел да го затемни пријателството на Атик и Кикерон. Но, дури ни семејните проблеми не можеле да ја запрат преписката меѓу двајцата пријатели, која почнала многу порано од нивното прво зачувано писмо.

Откако се вратил од Атина, Кикерон најпосле бил доволно возрасен за да се надбива за првата сериозна државна служба. Во 76 ст.е., кога Кота бил кандидат за конзул, а Хортенсиј за конзул, тој станал кандидат за квестор. Сите тројца биле избрани без потешкотии, а Кикерон добил задача да отпатува на Сицилија, каде управувал Секст Падукеј. Токму тука излегле на површина неговата способност и честност, кои не само што им оставиле длабок впечаток на Сицилијците, туку и му отвориле животна прилика за докажување во судскиот процес против Вер, одржан шест години подоцна. Воден од сопствените политички интереси и амбиции, Кикерон се нафатил да го води обвинението, иако Сенатот речиси целосно бил на страната на нечесниот управител, кој згора на тоа бил поддржан и од мошне влијателни луѓе. Но, предметот на процесот бил мошне популарен, а имало и чесни луѓе од редот на благородниците кои на нештата гледале поинаку. Кикерон успеал да ги разобличи итрите трикови на Вер и неговиот застапник Хортенсиј, и забележал блескотна победа. Неговиот успех, плод на природната дарба и искрената трудољубивост, ѝ ставил крај на надмоќта на Хортенсиј во римските судници и го направил Кикерон прв адвокат на своето време. Право е да се каже дека Кикерон навистина ја заслужувал таа почест. Неговиот беседнички успех се должел, над сè, на неговата вештина ефектно да ги изложи силните точки во неговиот предмет, а умно да ги прикрие слабите. За ова имал извонредна природна дарба, постојано потхранувана со трудољубиво учење и пракса; никогаш, дури ни тогаш кога бил на врвот од својата моќ, Кикерон не си дозволувал да се опушти.

Кариерата на Кикерон напредувала еднозначно со неговата сè поголема слава. Во 69 ст.е. станал курулски едил, а во 67 бил избран за претор со големо едногласие и општа поддршка. Некако во тоа време почнала агитацијата да се усвои законот на Манилиј, со кој Помпеј требало да добие врховни овластувања во војната против понтскиот крал Митридат. Со своето залагање во полза на овој закон, Кикерон станал уште поомилен кај народот – но, уште поважно, ја заработил и наклоноста на Помпеј, чија силна поддршка можела да послужи како штит пред завидливите членови на високото благородништво. Во исто време со претурата, станал и претседавач на судот за изнудување, должност што ја извршувал чесно и несебично. Во текот на сите овие години, ја продолжил и својата правничка кариера, но

најчесто прифаќал предмети преку кои полесно би го зголемил политичкото влијание, со цел што побрзо го мине регуларното следство на курулски државни служби.

На ова место треба да се подзапре, зашто отприлика во ова време почнува и зачуваниот дел од преписките на Кикерон, преку кои ќе ја согледаме неговата положба во општеството и поодблизу, и во појасен контекст. Единаесетте писма датирани пред да стапи во конзулска служба ни го прикажуваат Кикерон во напонот на неговата успешна кариера како правен застапник и службеник. Во ова време тој сè уште не бил многу заинтересиран за партиските политики, но затоа пак бил посветен на украсувањето на неговата вила во Тускулум – првиот од многуте домови на село што ги купил зашто бил доволно богат, или пак зашто морал да ги купи за да го покаже полното величие на својата служба. Во писмата, Атик добива задача во Атина и на други места да бара уметнички дела и предмети достоини за вила на богат Римјанин, кој во исто време е и вљубеник во литературата. Кикерон мошне рано ги согледал убавините на повлекувањето од градската врева. Јасно е дека го сакал Рим, дотаму што не можел да си замисли живот настрана од градските возбуди и аферите; дури и кога бил на село, со душа барал и чекал новости од Градот; па сепак, неговиот карактер имал и друго, поинакво лице. Интересот за литературата и филозофијата кај него бил бил исто толку вистинит и присушт, колку што бил неговиот интерес за Форумот и сенатската Курија: кога доаѓало време да се остави едното, тој со еднаква страст му се нафрлал на другото. Но, Тускулум бил преблизу до Рим, па не секогаш можел да понуди тишина и осаменост неопходни за учење и творештво; иако и самиот велел дека е толку одушевен од Тускулум, што не се чувствува целосно среќен сè дури не стаса таму, кога требало да се сработи нешто посериозно се повлекувал во Формија, Кума или Помпеи, каде исто така поседувал летниковци и вили.

Но, врвните литературни достигнуања сè уште биле дел од иднината; а во ова време, и сè до 67 ст.е., писмата на Кикерон вријат од поуки и напатствија според кои Атик треба да собира книги и уметнички дела погодни за куќата, како и други нешта за кои Кикерон се интересирал во приватниот живот. Писмата од 68 и 67 ст.е. се куси, понекогаш дури и избрзани; ова најубаво се гледа од начинот на којшто го известува Атик за смртта на својот татко – со една единствена реченица, по која повторно следат совети за снабдувањето на вилата. Ова долго време ги збунувало истражувачите, зашто не им личи на Кикерон, онаков каков што сакале да го видат, човек кој долго и широко жали за смртта на некојси братучед, кој толку често умее да ги преувеличува и смислено да ги потсилува своите чувства. Затоа предлагале разни решенија – дека татко му не заминал од овој живот, туку

само од Рим; дека тоа се случило порано, а ова било само потсетување или одговор на некое прашање од Атик; или пак, дека татко му веќе толку време бил слаб и неспособен, што смртта веќе станала предмет за обична констатација. Каков и да е одговорот – реченицата стои, онаква каква што е; без оглед дали Атик знаел за чувствата на Кикерон кон татко му и дали бил запознаен со целата работа, очигледно е дека потписникот ценел дека нема никаква потреба работата да се шири и да се дообјаснува. Во секој случај, единствената работа за која Кикерон никако не може да се обвини е дека бил бесчувствителен, или пак дека умее да ги потиснува и прикрива чувствата.

Следната 67 ст.е. Кикерон бил избран за претор, но заседанието на комитиите било прекинувано најмалку двапати. Ова на никаков начин не било поврзано со него, но секако му помогнало да разбере што ќе го чека во иднина, и со што сè ќе треба да се справува. Тој не ценел дека прекините и повторените гласања му нанеле некаква штета, туку едноставно признава дека целото замешателство само го налутило и оскрбило; човек би додал дека, освен сето тоа, и добро му ја нахранило суетата, зашто при трите прегласувања Кикерон излегувал прв на списокот од осуммина кандидати. Наспроти возбудите од избирачкиот процес, преторството минало без некој позначаен настан. Од ова време се зачувани само две писма, кои не ни кажуваат речиси ништо – вистинска штета, зашто токму во ова време Кикерон почнал да ги фаќа првите страни во политичкото групирање. Погоре кажавме дека зборувал во полза на законот на Манилиј и дека се залагал војната против Митридат целосно да му се довери на Помпеј; тоа се случило токму во ова време и окружување, во годината кога одлично беседел во полза на Клуентиј, а брат му Квинт станал едил.

На истекот од преторската служба, му било понудено место на провинциски управител; но, тој ја одбил ваквата чест, зашто сакал да остане дома и сериозно да се подготви за следните избори, на кои сакал да се наметне како кандидат за конзул. До овој миг, Кикерон просто итал угоре по скалилата на општеството, напредувајќи стабилно и без никакви посериозни тешкотии. Но, сега го чекале поголени предизвици и маки. Во основа, старите римски благороднички куќи немале ништо против дојденецот од Арпинум и неговото напредување до преторска служба; но, конзулството веќе било нешто сосема друго. И навистина, веднаш откако му завршила преторската служба, го читаме како возбудено бара политичка поддршка и прашува кои би можеле да бидат неговите противкандидати. Дека требало да се успее по секоја цена укажува и неговата врска со Катилина. Говорејќи пред Сенаторите во 64 ст.е., Кикерон му се нафрлил на Катилина со насилан, дури и насилнички јазик, припишувајќи му секакви можни престапи и злодела; но, една единствена година пред тоа, Кикерон не

само што размислувал – и тоа без никакво гадење – да биде избран за конзул како колега на Катилина, туку дури и се двоумел дали да се нафати да го брани во некој судски спор, кој веројатно се однесувал на неговите недела во времето на проскрипциите на Сула. Колку безнадежна и бесполезна задача била да го правдаш Катилина пред обичниот Римјанин! Бесплезно или не, тоа што Кикерон воопшто и помислувал да влезе во ваква авантура јасно ни ги отсликува политичките и моралните мерила на времето.

По овие настани, преписката со Атик запира цели две години; Атик веројатно најпосле се вратил во Рим, а писмата што Кикерон им ги пишувал на други современици не ни се зачувани. Сепак, знаеме што се случувало во општи рамки благодарение на списокот „За должностите“, напишан за неговиот брат Квинт, сега веќе преторски кандидат за 63 ст.е. Накусо, работите стоеле вака. Помпеј сè уште бил најголем и највлијателен човек во Рим; Катилина бил толку оцрнет во очите на мнозинството, што не претставувал никаква сериозна политичка закана; тоа што Кикерон бил дојденец, се покажало како прилично голема пречка за понатамошно напредување; најпосле, неговата поддршка главно доаѓала од луѓето и фирмите кои успешно ги бранел во некоја парница. Поддршката од благородниците не била ни најмалку сигурна, зашто во некои негови беседи препознале приклучување кон народот и неговите интереси, па сега Квинт морал да ги убедува дека Кикерон е на иста страна со нив, иако во исто време се залага и за интересите на витешкиот staleж.

Ова не само што било вистина, туку и во иднина останало негова главна политичка позиција. Негова опција била опцијата на оптиматите, иако се гадел од незаинтересираноста и неморалниот живот на голем дел од нив; неговата омилена политичка цел била да се обезбедат блиски врски меѓу витезите и оптиматите, а негова најголема невоља и мака било – како севе ова да го помири со личната лојалност кон Помпеј, како и со личните политички мненија, на пример, за потребните реформи во управувањето со провинциите. Но, како и да е, Кикерон стасал до целта која си ја зацртал во раната младост. Витез по раѓање, благородник по определба и заслуга, тој и натаму се обидува да ги приближи овие два staleжи; неговото брзо качување по општествените скалила сепак најмногу го приклонило кон сенаторскиот staleж, и тој искрено се нафатил да го обнови неговиот углед и политичкото значење.

Мошне бргу добил и соодветна прилика. За конзулската трка од 63 ст.е. имало само три кандидати достојни за спомен – Кикерон, Катилина и Гај Антониј. Тука не станувало збор само за војна на лични амбиции, туку и за отворено непријателство на два различни политички принципи, во кое се користело сè што можело да биде од

полза, дури и ако било незаконско. Работите стоеле така, што по двата неуспешни заговори Катилина паднал многу ниско во очите на просечниот римски граѓанин, а Антониј му се приближил барајќи меѓусебна поддршка и обезбедување на местото по незаконски пат; за карактерот на Катилина се знаело надалеку, а и Антониј наводно важел за слаб и непринципиелен човек. Од друга страна, Кикерон бил избраник на витезите, но не бил непријател на сенаторскиот ред; имал невообичаен углед и на Форумот, и во неговата служба. Во моментот тој можел да оди на неколку различни карти: да ги расчисти беспозлезните и одродени припадници на сенаторскиот ред, да го привлече народот околу себе и, најпосле, да ги разниша традиционалното благородништво и патрикиите, кои биле толку вкопани во власта што, на пример, со години наназад не бил избран за конзул ниту еден дојденец, каков што бил тој. Кикерон ги добил изборите, но попат морал да му го продолжи политичкиот живот на безопасниот соперник Антониј, кој му станал колега во конзулатот.

Од оваа интересна конзулска година немаме ниту едно писмо. Знаеме дека Квинт бил во Рим, каде што бил и Атик, па немало потреба од писма; угледот на конзулот, пак, не дозволувал високата политика да се коментира со секого. Имаме и сосема малку други записи за првиот дел од конзулството, но и од нив јасно се гледа дека Кикерон дефинитивно се построил против популарите. Не само што го бранел Рабириј Постум, обвинет од Кајсар за убиството на Сатурнин, не само што го одбрал Лукиј Роскиј од народот и покрај неговиот омразен закон за театарот, туку се осмелил да се противи на враќањето на граѓанските права на жртвите на Сула – наводно, за да го заштити поредокот; најжално од сè во оваа мешаница е тоа што самиот Кикерон признал дека овој предлог е исправен и правичен, но политиката бара да се одбие. Веднаш по овие настани повторно почнува и преписката. Првото писмо од 62 ст.е. е адресирано до Помпеј, на кого Кикерон му префрла за начинот на кој пишувал за некои скорешни случувања, а беседникот е убеден дека дејствувал во најдобар интерес на државата и со сеопшто одобрување. И другите писма се еднакво воинствени; во нив ја гледаме кавгата со Метел Непот и Метел Келер, а во 61 ст.е. веќе читаме и јасни знаци за идната кавга со Публиј Клодиј, што некоја година подоцна ќе го чини изгнанство.

Што, всушност, се случило? Се случило тоа што во 60 ст.е. текот на римската политика се свртел против Кикерон, и тоа мошне неочекувано и брзо. При враќањето од Истокот, Помпеј бил онеправдан од највисоката врхушка сенатори и стапил во сојуз со популарите Кајсар и Крас; со нив склучил неофицијална коалиција, која обично ја нарекуваме Прв Триумвират. Не поминало многу време, а По-

пуларите го презеле управувањето на целиот тек на римската политика; Сенатот останал изолиран и речиси обессилен. Следната година, конзулот Кајсар се обидел да истурка закон со кој плодната кампанска земја ќе им се подели на римските сиромаси; Кикерон одбил да учествува во одборот што требало да го спроведува законот – со што не само што го свртел народот против себе, туку и го навлекол презирот на триумвирите, од кои двајца, Кајсар и Помпеј, сè уште важеле за негови лични пријатели. Почнувајќи од оваа негова постапка, овие лични пријатели одбиле понатаму да го штитат од нападите на политичките непријатели, а почнале да размислуваат и како најбргу и најлесно да го тргнат од сцената.

Набргу нашле начин. Во 58 ст.е., трибунот Клодиј предложил закон според кој секој што погубил римски граѓанин без судење треба да биде пратен во прогонство – предлог што очигледно целел против Кикерон, поради начинот на кој се пресметал со заговорниците околу Катилина. Погубувањето на заговорниците без судење била кобна грешка, поради која Кикерон жално се напатил; тој го прекинал римскиот законски поредок и се изложил на оправдани напади на непријателите, потковани со аргументи и докази. Работите мошне бргу тргнале надолу. На крајот на неговиот конзулат, трибунот Метел Непот му забранил да го одржи вообичаениот конзулски говор пред народот, зашто бил човек што погубува римски граѓани без судење; следната година, додека го бранел Публиј Сула, обвинителот Лукиј Торкват го нарекол тиранин и трет туѓински крал на Рим; следната година, истото почнал да го прави и Публиј Клодиј, кој всушност продолжил да го прогонува сè додека не успеал да го прати во прогонство и да му го заплени имотот.

Речиси целото време од крајот на конзулатот до прогонството Кикерон го потрошил на барање поддршка против политичките непријатели. Му се доближил на Помпеј и водел секакви парници за да добие пријатели, но попусто. Кикерон веднаш се вознемирил и се досетил каква е работата, па откако напразно се жалел кај конзулите Писон и Габиниј, но и кај Помпеј, заминал од Рим токму додека аферата почнала да се одвива во јавноста. Веднаш по неговото заминување, Клодиј успеал да издејствува закон со кој на Кикерон му се забранува оган и вода во круг од 400 милји од Рим; неговата кука на Палатин и вилата во Тускулум биле ограбени и опустошени од толпата. Откако дознал за ова, Кикерон се подготвил сосем да замине од Италија, па испловил од Брундисиј и стигнал во Тесалоника. Таму останал како гостин на пријателот Планкиј, квестор во Македонија, по што кон истекот на годината се вратил во Дирахиј. Неговите пријатели во Рим постојано агитирале за да биде вратен, но попусто.

Преписката на Кикерон повторно се отвора во април 58 ст.е, кога Клодиј веќе бил избран за трибун, а најлошото веќе се случило. Дознаваме дека Кајсар го поддржал законот, но сепак му понудил на Кикерон да биде легат во Галија, велејќи дека не може никако да му помогне ако остане во Рим; Помпеј, кој порано му ветувал поддршка, сега избегнувал средба или се однесувал кон него со презир. Римскиот граѓанин можел да го избегне прогонството ако се повлечел во некој град кому му било дадено право на егзил, и во првите писма од овој период го наоѓаме Кикерон потонат токму во вакви размисли. Тој постојано си префрла што не останал во Рим и не го поддржал законот, убеден дека сепак не може да се примени против него; но, за тоа што одбрал кукавички пат не е виновен тој, туку неговите пријатели, завидливи и нетрпеливи да се ослободат од него. Обвинет е дури и Атик, зашто се покажал плашлив и го советува да се повлече – веројатно единствено место во нивната преписка каде над идеалното пријателство се надвил темен облак; но, Атик изгледа не се навредил од раздразливите боцки на пријателот, туку продолжил да му пишува, да го известува, да го советува и да го снабдува со пари. Додека го немало Кикерон, Атик добил едно големо наследство и успеал уште повеќе да се збогати – но, секогаш внимавал каде ги вложува парите, па веројатно не би бил толку подготвен да му верува на Кикерон, ако не бил целосно убеден во тоа дека ќе му ја вратат граѓанската чест. Увереноста и довербата на Атик била добродојдена во миговите одбележани од огромни притисоци. Клодиј никако не се откажувал и изработил да му биде конфискуван имотот, а вилите опљачкани; освен тоа, успеал да издејствува да се изгради храм на Слободата токму на местото каде што стоела куќата на Кикерон, па поитал и да го загради местото со тоа што на парцелата ќе продолжи еден соседен портик, и тоа токму со статуа на Слободата. Ова било направено според сите законски прописи, што се гледа од начинот на кој Кикерон подоцна ќе си го бара местото назад: не можејќи да ја оспори законската одредба, тој тргнал да докажува пред понтифиците дека плебејството на Клодиј било добиено незаконски и дека, зашто всушност не бил плебеец, тој немал право да биде народен трибун и да дејствува пред народот со предлог-закопи. Сенатот нашол начин да му го врати земјиштето на Кикерон, но Клодиј не можел да се помири со тоа, па почнал дури и да ги напаѓа работниците на куќата. Работата била долга и непријатна; но, тука треба да ја оставиме, за уште малку да му се вратиме на прогонството.

Навистина е жално да се читаат писмата што Кикерон ги пишува како прогнаник, а уште повеќе за луѓе што го ценат неговиот карактер. Тој се имал дотаму убедено себеси во необичната вредност на неговите услуги кон државата, за важноста на неговото место во

римската политика и во потребата на оптиматите да го имаат, што не можел никако да прифати дека е ставен на рамниште на обичен крадец или лош провинциски управител. Ова не само што горко и силно удрило по неговата самодоверба, туку и реалните загуби биле огромни. Единствени средства за живот му биле парите што успеал да ги понесе со себе, или пак да ги земе на заем. Сè отишло во неповрат, освен имотот што жена му го задржала на свое име, и наместо да ѝ биде потпора, господар на домот, сега тој станал зависен од неа. Сите услуги што неговите ослободеници му ги вршеле кога бил на врвот, сега барале врска и противуслуга, па ни тоа не секогаш било доволно за да се задржат. Немал пристап ниту до градскиот живот, ниту до Форумот, а бил човек што се интересирал за нив најмногу од сите Римјани. Бил отсечен од семејството и од дружењето со пријателите, две нешта кои многу влијаеле на неговата лична среќа. Останал жив, но живеел беден живот, и тоа не само зашто немал пари, но и зашто веќе не бил предмет на почит како државник, а неговата речитост и образование веќе никому не можеле да му помогнат. Но, колку и да било ова непријатно за чувствителната суета на Кикерон, имало и полошо. Тој не можел да се повлече ниту во градовите што биле на безбедна оддалеченост од Италија, зашто голем број од нив биле под власт на некој од неговите лични непријатели, или пак во нив имало други прогнаници на кои претходно им се замерил. Не го штител ниту еден закон, а историјата знае за судбината на многу такви луѓе, кои паднале како жртви на бодежот не на државата, туку на некој личен непријател.

Па сепак, веќе следната година се случило Помпеј да почне да се приклучува кон сенаторските кругови, па наеднаш му одговарало Кикерон да се врати, зашто неговото влијание кај благородниците и кај витезите станало мошне неопходно во големата римска политичка игра. Уште на почетокот на годината, конзулот Лентул Спинтер предложил одлука за враќање на Кикерон, но народниот трибун ја забранил; неговите пријатели продолжиле да притискаат, што предизвикало немир, неред и бунт. Најпосле, преку обидите на Аниј Милон, кој жестоко и со иста мера одговарал на насилството на Клодиј, а делумно и низ политичките игри на Помпеј во Сенатот, во август бил изгласан закон со кој се поништувала одлуката за прогонство. Кикерон стасал во Рим по само еден месец, а неговото пропатување низ Италија личело на постојана и бескрајна триумфална поворка; тој вознесено верувал дека со него слободата заминала од Рим, и сега со него се вратила. Но, вистината била многу поинаква: неговото враќање било само парче себична политика на водачите. Кикерон останал најкористениот беседник на своето време, но неговото политичко вели-

чие засекогаш заминало во историјата. Тој никогаш не станал државник од највисок ков, а сега ќе му биде одземена дури и можноста да биде политичар.

Неговото триумфално враќање во Рим е опишано и во преписката. За уделот на Помпеј во целата работа изразува – а сосем возможно и чувствувал – претерано нагласена благодарност, која ќе го држи мошне долго, дури до разврската на идната граѓанска војна. Откако се вратил, одржал два прочуени говори во Сенатот и еден пред народот, во кои го изнафалил Помпеј и ѝ заблагодарил на римската држава што го вратила дома. Но, триумвирите сè уште биле семоќни во Рим, па како и другите, и Кикерон морал да се повинува на нивните желби; затоа не е чудно што следната година огнено ги бранел овластувањата на Кајсар во Галија. Со третиот триумвир, Крас, Кикерон никогаш немал срдечни и пријателски односи, но по барање на другите двајца триумвири, морал да го направи и тоа, непосредно пред Крас да замине на судбоносниот поход против Партите. Станувал сè помалку и помалку важен во политиката, па затоа сè повеќе и повеќе се вртел кон литературата; продолжил да ги застапува на суд пријателите, но бранел и луѓе за кои му било наложено да ги застапува – на пример Габиниј и Ватиниј, орудија на Помпеј и Кајсар. Но, се чини дека веќе не му бил оставен никаков избор; и самиот му пишува на Квинт дека е вознемирен што веќе нема ниту власт, ниту судство, и дека токму на возраст кога треба да го достигне својот политички врв и најголем сенаторски углед, тој се занимава со литература или мора да ги поднесува маките на јавната политика; на непријателите не само што не може да им се спротивстави, туку некои од нив мора и да брани. Не само што не смее слободно да мисли, туку веќе не смее ни слободно да мрази.

Тешката положба во која се нашол Кикерон е мошне разбирлива; но, би се рекло дека во мигови на такво искушение човек најпосле мора да одбере страна. Неговите невољи се должеле на тоа што не се гледал ни кај едните, ни кај другите. Надежта дека ќе успее да го оддалечи Помпеј од Кајсар пропаднала уште во 56 ст.е., кога триумвирите го обновиле сојузништвото во Лука; тие очигледно не си верувале еден на друг – за што зборува и договорот да не се случи двајца од нив во исто време да имаат воено заповедништво – но сојузот бил нужен, и мошне лесно минал и низ комитиите, и пред народот. Нивната врска се чинела посилна од кога и да е, а Кикерон попусто се чудел што се случило со отпорот на оптиматите. Партијата поради која си го навлекол гневот на Помпеј и Кајсар решила веќе да не им се спротивставува; зошто би продолжил, пак, тој со опасната игра? Како што му пишал на Атик – штом оние без никаква моќ немаат наклоност кон него, можеби е време да се обезбеди наклоност од оние што имаат

моќ: единствено е штета што не го сторил тоа порано, туку продолжил толку време да се изложува на сечиј презир и потсмев.

И навистина, кусо време откако му ги навестил овие промени на Атик, настаните околу избирањето провинциски управители му дале шанса сето тоа да го преточи во дело. Прво што направил е да му даде поддршка на Кајсар за овластувањата во Галија, со што всушност сакал да му објавил на светот дека се смириле. Не многу подоцна, бранејќи ги граѓанските права на Корнелиј Балб, не пропуштил да изговори блескотно пофално слово за карактерот на Помпеј и за неговите услуги кон државата. Сосем престанал и неговиот отпор кон законот на Кајсар за давање кампанска земја на римските сиромаси, нешто за кое сè уште имал силно мислење, но овојпат си го чувал за себе. Најобмислената самоодбрана за ова менување на правецот ќе ја прочитае во едно долго писмо до Лентул Спинтер, напишано две години по настаните; смислата на напишаното е многу слична со она што било пратено до Атик, а имено – дека Помпеј и Кајсар биле толку моќни, што не можеле да се симнат без граѓанско насилство, ако не и без целосна граѓанска војна. Оптиматите биле слаби и непостојани, покажале неблагодарност кон Кикерон, а многумина од нив и отворено го поддржале Клодиј. Јавниот мир и безбедноста мора да бидат главна цел на државникот, па наместо да се доведуваат во опасност, државникот мора да прифати да направи и некои отстапки.

Овие благи зборови никако не смеат да го залажат читателот дека Кикерон навистина се помирил со политиката и со неуставната превласт на триумвирите. Тој некако успеал да се смири со Крас, поради личните чувства кон Помпеј му било малку полесно и нему да му даде некаква поддршка, а Кајсар не бил во Рим, па со него можело да се комуницира преку културни и истенчени изрази во љубезни писма кои не морале да бидат огледало на личните убедувања. Всушност, на Кикерон никогаш не му било лесно под овој јарем. Од 55 ст.е., тој упорно барал разни прилики и изговори за да замине на село и целосно да ѝ се посвети на литературата. Одвреме-навреме морал да се појави и на Форумот и во Куријата, и да ги задоволува Кајсар и Помпеј на различни начини, но, за радост на денешните литературни критичари, главно бил зафатен со пишување.

Преписката од 51 ст.е. се отвора со еден настан кој, сам по себе, тогаш и не бил толку важен, но ќе се покаже како пресуден во идното позиционирање на Кикерон на политичката сцена. Имено, тогаш бил на сила еден закон на Помпеј, кој пропишувал дека никој не смее да земе провинција сè додека не минат пет години од неговата претура или конзулат. Помпеј го прекршил својот сопствен закон со тоа што ги задржал двете Хиспанији, па за да го покрие ова и за да го спаси законот, наводно поради итноста на работата, Сенатот пристапил кон

пополнување на празните управителски места со поранешни конзули и претори. Кикерон и Бибул биле најстари поранешни конзули со вакво право, па Кикерон дозволил – додуша, многу неволно – неговото име да се најде во извлекувањето на жребот. Бибул ја извлекол Сирија, а Кикерон Киликија. Самиот пишува дека го прифатил задолжението воден од желба да ја почитува вољата на Сенатот; друг мотив би можела да биде желбата да се тргне од Рим, зашто во тоа време избиле нови политички судири околу правото на Кајсар да остане во Галија, па со тоа што во овој случај би останал без дамка, би можел да врати барем малку од поранешното политичкото достоинство и влијание. Како и да е, за време на двегодишното отсуство всушност се случило Кикерон да ја загуби способноста чисто да ги согледува настаните на Форумот. Тој мошне умно си обезбедил постојани известувачи, па ако неговите писма од Киликија се досадни за читателот, оние кои оделе во спротивна насока, од Рим кон него, се извонредно интересни; луѓето со кои се допишувал, особено еден Марк Кајлиј Руф, детално и живописно му ги дојавувале сите римски пикантерии. Руф дури вработил и службеници, кои во негово име ги сумирале политичките настани во Рим во облик на кус гласник исполнет со вести и скандали; секако, тој немал литературна вредност, но убаво ги отсликувал моралните и етичките норми на Руф, всушност на секој тогашен Римјанин со политички амбиции и снаодливост.

Но, Кајлиј можел да го извести Кикерон само за она што го гледал и слушал, а ги толкувал нештата како што тој знаел и умее; тој немал никаков начин да знае што се случувало зад кулисите на Куријата и Форумот. Така се случило, во мигот кога Кикерон се вратил под бедемите на Рим, граѓанската војна да биде пред избувнување – а тој да биде фатен изненаден и, што е најважно, да нема никаков план што и како да преземе. Знаел дека Кајсар побарал да ја задржи провинцијата и војската до изборите за неговиот втор конзулат, и дека тоа било сфатено како закана за јавниот ред и мир; но, Кикерон немал поим колку паднал угледот на Помпеј, и дека веќе не може да се потпре врз него. Без многу размислување, веднаш застанал на линијата на сенаторите против човекот кој со војска ја напаѓал Италија, а требало да учествува и во одбраната на Капуа и кампанскиот брег; но, по само неколку дена и самоувереноста, и убеденоста дека е на вистинската страна испариле во неповрат. Помпеј и неговата свита од државни службеници си заминале од Рим, и многу брзо се покажало дека Кикерон не е единствениот кој нема план: план немал ни Помпеј, а немал ниту начин да собере соодветна воена сила. Пропаднала и намерата на Кикерон да ги смири двајцата водачи, и тоа поради некои луѓе што го опсидиле штабот на Помпеј во Лукерија и почнале да му зборуваат за проскрипции и конфискации, налик на оние од времето

на Сула. Додека Кајсар во Пикенум освојувал град по град и ги преземал одредите на Помпеј, овој се добрал до Брундисиј, со што покажал дека има намера да замине од Италија и да вложи сè во своето влијание на Истокот, каде ќе собере воена сила и флота кои ќе го вратат во Италија како победник. Кусо време потоа, Помпеј навистина испловил од Брундисиј.

Кикерон се повлекол од контроверните настани и ги прекинал сите врски со јавната политика; побезбедно било да се притаи, без оглед што минал месеци и месеци во болно двоумење и немир. Не постои дел од неговата преписка што е потежок и потажен за читање. Во неговите мисли војувале разни идеи и мотиви – личните чувства кон Помпеј, убедувањето дека застанал на страна на домољубите, грижата каква слика ќе остави за себе пред оптиматите, а најмногу стравот од понижувачката положба во која ќе се најде ако помпеевците победат, а тој не е во нивниот табор; сите овие размисли го туркале кон Помпеј. Од друга страна, имал силни мотиви да не оди ниту во Брундисиј, ниту во Епир, туку да остане каде што е; повторно, тука бил најважен стравот да не се најде на страната на губитниците. Ако Кајсар претрпел пораз, како што упатувале настаните во Рим и во Хиспанија, работата би била многу почиста и полесна; ако Помпеј покажел само малку повеќе решителност, некаква намера и способност да го запре Кајсар, Кикерон сега не би се измачувал; нема никакво сомневање дека Кикерон искрено сакал веднаш да се построи до Помпеј – ако можел да се осмели да го стори тоа. Во исто време, искрено ја мразел целата оваа мешаница, целата граѓанска војна, и се надевал дека сè уште може да придонесе работите да се смират. Искрено го вознемирувале најавите за проскрипции и конфискации за кои постојано дознавал, и кои изгледале многу лошо споредени со великодушноста кон противниците што ја покажувал Кајсар. На едната страна стоеле уставното право, придружено со неспособност и суровост, а на другата – газењето на законите, придружено со способност, жив дух и милост. Како и да се свртеле работите, над Кикерон надвиснувала политичка катастрофа. Измачуван од овие размисли, Кикерон минал несреќни шест месеци во неговите вили. Над сè, не е чудно тоа што Кикерон се двоумел, туку со колкав успех фрлал прашина во очите на обете страни сè додека не решил што сака да прави.

Најпосле, размислите претежнале на страната на Помпеј како избраник на сенаторските кругови, па кон средината на 49 с.г. Кикерон прилично неволно му се придружил во Дирахии. Од неговото заминување, до расплетот по битката кај Фарсал се зачувани само десетина писма. Едно од нив е од Кајлиј, и во него веќе може да се намириса катастрофата што ќе уследи; друго, пак, е од Долабела, во кое овој ја соопштува искрената желба на Кајсар – Кикерон да се повлече

од опасностите на војната. Писмата на Кикерон, пак, во ова пресудно време за Републиката главно го отсликуваат немирот и стравот за неговите имоти во Италија, кои останале на милост и немилост на Кајсаровците и, во случај Помпеј да загуби, секако ќе му бидат одземени – освен оние што ги сокрил од имотниот лист и ги доверил на негови блиски пријатели. Јасно е дека не смеел слободно да пишува за состојбите во логорот на Помпеј, и повеќе од сигурно е дека имало некаков вид цензура; но, кон почетокот на 48 ст.е. веќе е сосема очигледно дека расположението не може да му биде полошо, и дека веќе нема никакви надежи во успехот на Помпеј. Проблемот не бил само во воената положба на Помпеј и неговите шарени војски; повеќе од тоа го загрижувале помпеевците, кои наспроти сè, сè уште зборувале за крвава одмазда, за тоа кои противници и каде ќе бидат протерани, и кој од нив која функција ќе ја земе; сите биле заглавени во долг, па веќе одбирале кој ќе конфискува чиј имот кога ќе се вратат како победници. Најпосле, му станало сосем јасно дека се нашол среде битка од која нема начин да излезе како победник, и дека дури и да победат неговите – што било крајно неверојатно – нивната победа ќе биде еднакво придружена со нереди, страдања и неправди.

Откако работите најпосле се покажале во вистинско светло, Помпеевците се разбегале кој каде можел; но, Кикерон веќе не сакал да го следи Помпеј во загубена битка, па наместо да бега во Африка, се упатил кон Италија за да пледира за себе кај победникот. Морал да остане во Брундисиј речиси цела година, сè додека Кајсар не се вратил како победник од Египет; веднаш потоа побарал да биде примен. И писмата од Брундисиј се еднакво полни со немир. Прво, местото не било доволно пријатно и удобно за да му погодува на вкусот на Кикерон; освен тоа, присуството на дел од победничките војски го правело и опасно за живот. Како минувале месеците, до него допирале гласови за невољите на Кајсар во Александрија, за бунтови во кајсаровите легии пратени назад во Италија, за немири во Рим предизвикани од трибунството на Долабела, поради кои положбата на Антониј станала неподнослива; му го јавиле и тоа, дека Помпеевците добиле нов полет во Африка, па поради севе ова почнал сериозно да се сомнева дали не избрзал – дали воопшто го направил вистинскиот чекор кога тргнал да му се приклони на победникот, додека војната очигледно сè уште не била завршена. Со тоа што го направил, направил непростлив грев во очите на Помпеевците, па ако најпосле, по некое чудо, се случело да победат, Кикерон би се нашол во уште поголема невоља одошто бил сега; за сето тоа време, срцето сè уште му претежнувало кон Помпеј, но заради личната безбедност, морал да му посака зла среќа. Згора на сè, брат му и внукот почнале да му префрлаат дека заради него се построиле на страната на Помпеј – иако и

двајцата биле симпатизери на Кајсар – и дека сега ќе страдаат поради него. Сега тие тргнале да се видат со Кајсар, па Кикерон се плашел дека не само што ќе ја загуби љубовта на брат му, туку и дека ќе биде обвинуван пред победникот.

Ова измачување го прекинал самиот Кајсар, кој великодушно повелал Кикерон да се врати во Рим. Не чекајќи ни миг, Кикерон тргнал по Апиевиот пат и попат ѝ пишал на Терентија да му подготви сè што треба во вилата. Од тој миг, па сè до смртта на Кајсар, Кикерон продолжил да се занимава со научната работа исто како и порано; но, од сите други гледишта, неговиот живот неповратно се сменил. На површината, римскиот јавен живот изгледал исто како и порано: комитиите сè уште избирале државни службеници, Сенатот сè уште се состанувал и расправал за политички прашања, на Форумот сè уште се одржувале парници; и самиот Кикерон се жали дека има судска работа преку глава. Но, сето ова веќе немало никаква душа, зашто било раководено од еден единствен човек. Комитиите ги одобрувале луѓето што ги номинирал тој, Сенатот ги одобрувал неговите одлуки, а неговата рака се чувствувала дури и во судницата, зашто политичките процеси неретко се одвивале кај него дома, а обвинетите биле праќани во прогонство или враќани дома со негова лична одлука. Уставниот поредок што му бил толку мил на Кикерон, и под кој живеел во постојаната возбуда на успесите и славата, бил практично укинат. Диктаторството на Кајсар не само што било незаконски продолжено, туку било прогласено за доживотно; тоа му овозможувало на Кајсар неограничена контрола над државните службеници, па и над граѓаните насекаде во државата. Ако бараме слобода, се прашува Кикерон, има ли место што е недостижно за раката на господарот? Затоа, избегнувал да зборува во Сенатот онолку колку што можел, а отсутствувал од него онолку колку што се осмелувал.

И општествениот живот во Рим неповратно ја изгубил старата дражест. Кикерон вели дека, со еден-два исклучока, не наоѓа задоволство во општеството во кое е принуден да живее. Постојано вечера со луѓе од окружувањето на Кајсар, кои го бараат неговото друштво, уживаат во неговата остроумност и духовитост и, како што си ласкал, имаат искрена почит кон него. Едно време дури и тој уживал во дружењето, дотаму што се откажал од својата стара животна едноставност, па им дозволил на Хиртиј и Долабела да го посветат во епикурејските мистерии – најновата римска мода. Но, возбудата некогаш морала да заврши, а кога тоа навистина се случило, самиот си признал дека малкумина од луѓето со кои го минува времето во разонода може навистина да ги нарече пријатели. Треба да се најде утеха во пријателите, му пишува Кикерон на Лукеј, но колкумина останаа? Некои паднаа, а другите се претворија во тврди и бесчувствителни суштества.

Јавните истапи на Кикерон и неговите приватни изрази на чувства и незадоволство се толку различни, што никако не можат да се помират. Еднакво е точно и тоа, дека е невозможно да се чувствува сожалување за човек кој, по којзнае кој пат во животот, се обидува да игра двојна игра. Но сето ова не е тешко да се разбере, па во некоја рака, дури и да се одбрани. Кикерон се брани дека потклекнал пред виша сила, дека неговото прогонство или смрт со ништо не би ѝ помогнало на татковината, а со тоа што потклекнал пред неизбежното, барем пробал да им помогне на пријателите, да изработи да им бидат вратени граѓанските права и имотите, а во одредени прилики дури и да крене глас во одбрана на еднаквоста и милоста. Најпосле, философите подучувале дека мудриот човек оправдано потклекнува пред поголема сила, и дека мора да живее најдобро што може под каков и да е облик на уредување. Повторно се мачи и се обидува надолго да се оправда што воопшто учествувал во војната, и што по битката кај Фарсал целосно се повлекол од неа. Евентуалната победа на која и да е страна секако била опасна за државата, па било подобро да се издржат невољите и маките што ги носела ваквата состојба, одошто да се полета кон други маки и невољи, чија големина никој не можел да ја знае однапред.

Но, помирувањето со нештата не значело и одобрување. Затоа и нема потреба посебно да се објаснува зошто човек како Кикерон, во основа дарежлив, начитан, љубезен и умен, го пречекал злосторот на мартовските Иди со такво егзалтирано одобрување и го поздравил како праведна казна за тиранијата и предавството на државата. Кикерон немал никаков удел во заговорот против Кајсар, но затоа Брут и Касиј сметале на неговите симпатии. Навистина, Кикерон ја поздравил смртта на диктаторот и обновувањето на Републиката; но, заговорниците не направиле ништо за да обезбедат непречен континуитет на власта, па Кикерон, по којзнае кој пат во животот, повторно се почувствувал изигран и разочаран во надежите. Неговите чувства по убиството на Кајсар можат да се сфатат и како разочарување, и како очајничко себеизмачување. Разочарувањето не почнува веднаш; најпрвин читаме дека бил во Сенатот кога се случила целата мешаница, и дека почувствувал неверојатна радост додека си го наситувал погледот со правичното погубување на еден тиранин; одново и одново изјавува дека мартовските Иди му послужиле како утеха за сите долги и тешки денови полни со невољи и разочарувања и дека убијците се херои со речиси божествена природа. Но, не минало многу, а беспотребноста на овој злостор станала повеќе од очигледна. По еден неполн месец Кикерон увидел дека уставниот поредок не бил возобновен заедно со слободата, па расправал со Атик кој е виновен за тоа. На сенатската седница свикана од Антониј биле потврдени делата и

постигањата на Кајсар и му бил изгласан државен погреб со почести; пресвртот на јавното мнение, предизвикан од надгробното слово на Антониј, како и објавувањето на завештанието на Кајсар, го охрабило Антониј целосно да искористи сè што наследил од Кајсар, дотаму што Кикерон разочарано изјавил дека она што било дозволено поради тековните потреби на времето, сега било злоупотребувано без никаква умереност и благодарност; дека мерките што Кајсар ниту би ги спровел, ниту би ги одобрил, сега стапувале на сила врз основа на фалсифкувани белешки, а луѓето што одвај поднесувале да се преправаат дека му се робови, сега станале понизни слуги на неговите белешки и меморандуми.

Работите уште повеќе се усложниле кога се појавил младиот Октавијан. Тој се наоѓал во Аполонија, каде можел непречено да учи и да го заврши военото образование; но, веднаш откако мајка му му дојавила за убиството на Кајсар, тој поитал за Италија со мал круг пријатели. Кикерон пишува дека слушнал за неговото доаѓање и дека гори од желба да дознае како бил примен младичот; во меѓувреме, Октавијан стасал до Неапол, се сретнал со Балб и го прифатил наследството што му следуvalo. Балб ценел дека ова секако ќе предизвика проблеми и зла крв меѓу него и Антониј, кој присвоил голем дел од она што, по словото на законот, му припаѓало на Октавијан, и тоа под изговор дека станува збор за јавни средства; подоцна истиот месец, Кикерон веќе успеал да се сретне со младиот наследник во вилата на неговиот очув Филип во Путеоли. Кикерон набљудувал и внимавал како пријателите му се обраќаат на Октавијан, па сфатил дека сите должно му се обраќаат со Кајсар, освен очувот. Затоа и Кикерон решил да не го прави тоа. Обрнал внимание и на расположението на Октавијан кон партијата на Антониј; младичот бил мошне претпазлив, но изјавил дека сегашната политичка состојба е неподнослива – без да открие како мисли, и дали воопшто мисли да се справи со неа. Кикерон го мачеле сериозни недоумици и сомнежи, зашто не знаел како да се постави; не им верувал на пријателите на Октавијан, за кои ценел дека ќе го спречат момчето да стане добар граѓанин, и ја искажал својата огорченост што Октавијан може слободно да шета низ градот до кој немаат пристап Брут, Касиј и другите херои. Сепак, морал да признае едно нешто: дека Октавијан покажал почит кон него, и дека почнал да се надева дека може да го искористи непријателството со Антониј за да го приближи момчето до политичките интереси на оптиматите. Очекувано, ваквата надеж згаснала многу рано. Му било дојавено дека Октавијан одржал говор во Рим во кој зборуval фалбно за Кајсар, ја искажал својата намера да исплати сè што му било ветено на народот и да ги одржи игрите што биле ветени. Кикерон не се откажал од надежта и сè уште имал позитивни размисли; почнал

да го нарекува младичот Октавијан, а се чини дека започнал и преписка, која за жал не ни е зачувана. Сега за сега, Октавијан бил само еден од агентите кои мислел да ги употреби против Антониј – но, како и многу други луѓе во кои полагал надежи, и овој ќе го разочара. Октавијан бил цврсто решен да не му препушти на Антониј ниту едно од правата што му следувале, но во неговото срце немало место за искрено и постојано пријателство со кликата која го убила Кајсар; над сè му било важно да го задржи правецот на државата и богатствата на провинциите со кои располагала. Последниот удар се случил во 43 г.п.н.е., кога Антониј, Октавијан и Лепид склучиле коалиција, која обично ја нарекуваме Втор триумвират.

Писмата на Кикерон ни даваат речиси дневен преглед на настаните од ова бурно време: залудните преговори со Антониј, овластувањата дадени на Октавијан, поразот на Антониј кај Мутина, повлекувањето преку Алпите, суетната потеря што ја започнал Деким Брут, предавството на Лепид и откривањето на вистинската политика што Октавијан мислел да ја води со оптиматите; на Исток го гледаме Брут во Македонија, а Гај Антониј како заложник во неговиот логор; Требониј погубен во Азија од Долабела, а Долабела полека скротен од Касиј. Од сите овие настани, поразот на Антониј кај Форум Галорум и Мутина бил почеток на низата горки разочарувања што ќе ги доживее Кикерон. Кога сето ова било дојавено во Рим, Кикерон и неговите политички истомисленици поверувале дека војната завршила, дека Антониј бил целосно поразен и дека повторно била воспоставена старата слобода. Ова воодушевување не го намалил ни фактот што двајцата конзули паднале; во тој миг се чинело сосем доволно да се изразат чувства на жалење и да им се оддаде јавна почест. Но, последователните писма од Деким Брут бргу откриле дека не е постигнато речиси ништо, и дека Антониј сè уште е мошне силен. Со несмалена енергија, Кикерон се нафрлил да ги убеди Лепид и Планк да му останат лојални на Сенатот и, како последна надеж, да ги убеди Брут и Касиј дека мора да се вратат во Италија со нивните победнички војски и да го заштитат Рим од Антониј. Во преписката го гледаме Кикерон возбуден, претприемчив и полн со надеж; но, тоа сето тоа траело само до мигот кога Планк се определил за Антониј, а Деким Брут целосно пропаднал; всушност, и пред тоа станало очигледно дека Октавијан наумил да се сврти против Сенатот, под чии овластувања дејствувал.

Месец дена откако престанува зачуваната кореспонденција, Кикерон веќе знаел дека ја пропуштил последната шанса. Недејствието на Октавијан по поразот на Антониј еднакво ги чудела и Брут, и Планк, и Кикерон. Октавијан одбил да му даде легии на Брут и одбил

да му се придружи во потерата по Антониј, па сепак, сè уште не презел никаков непријателски чин против него. Па сепак, се ширеле чудни и непријатни гласини. Еден епиграм на Кикерон, во кој вели дека младичот треба да се пофали, да се промовира и да се тргне, изгледа стасал до ушите на Октавијан, кој одговорил дека нема никаква намера да биде тргнат. Други тврделе дека раната на конзулот Панса била затруена од неговиот лекар по налог на Октавијан; трети ширеле гласини дека Октавијан преговара со Кикерон за да биде избран за конзул како негов колега. Сè што се знаело со сигурност е дека Октавијан ги држи легиите подготвени и не мисли да се откаже од заповедништвото. Неколку последователни одлуки на Сенатот го закииле со право на воено заповедништво, со преторски, а потоа и со конзулски почести, и му дале дозвола да се надбива за конзулат многу пред тоа да му го дозволи законската возраст. Но, по битката кај Форум Галорум, Сенатот целосно го сменил односот кон него. Прво, не бил воопшто спомнат во јавната благодарност кон војските, а кога пред Сенатот се појавиле неговите подредени, кои барале да му се дозволи веднаш да се кандидира за конзулат, Сенатот го одбил барањето. Сенатот мислел дека ќе биде заштитен од двете легии што ги пратил Корнификиј од Африка; но, Октавијан веднаш ја повел војската кон Рим, а меѓу него и градот немало никаква војска. Војска немало ни во градот; легиите од Африка стасале во исто време со него, но нивните заповедници му се предале. Градскиот претор Корнут извршил очајничко самоубиство, а Сенатот и Градот му се дале на располагање. Меѓу другите, и Кикерон морал да изрази жална покорност, а по еден обид да организира некаков вид на отпор, заведен од лажен допис дека четвртата легија го напуштила Октавијан, се повлекол во Тускулум и исчезнал од јавниот живот.

Како што стоеле работите, единствената недоумица што му останала била – дали ќе му дозволат да продолжи со повлечен живот надвор од очите на јавноста. Многу скоро, Октавијан јасно укажал дека мисли на секаков начин да ги казни сите што биле одговорни за смртта на Кајсар; пресметката започнала веднаш откако бил избран за конзул заедно со еден негов братучед, а прва жртва бил трибунот Каска. Овој закон не можел да го допре Кикерон, но набргу уследиле настани кои навестувале дека беседникот тешко ќе ја преживее целава работа. Антониј ја добил верноста на Лепид, Планк од Галија и Полион од Хиспанија; Деким Брут бил немоќен и осуден на пропаст, зашто кога Планк му се придружил на Антониј, истото го направила и целата негова војска. Тој останал сам, и сè што можел да се обиде е да му се придружи на Марк Брут во Македонија; но, Октавијан го одбил налетот на Деким Брут и го потиснал назад кон Галија, каде бил уапсен и погубен по заповед на Антиној. Сега останало уште прашањето

како Октавијан ќе се справи со Антониј. наместо да војува, тој решил да се обиде да постигне некаков договор; по извесно време двајцава, заедно со Лепид, се сретнале на едно островче на реката Пад недалеку од Бононија, каде се договориле да ја делат власта како Триумвири за обнова на државата. Мандатот требал да им трае пет години, а бил зацртан и список од луѓе кои требало да се стават вон законот и да се погубат без одлагање. Секако, послушниот римски народ го изгласал ова, а прв законски акт на триумвирите било издавањето проглас и список на проскрибрани граѓани.

Првиот список му бил пратен на Педиј уште пред прогласот да излезе во јавност, и така на Кикерон му било дојавено дека на него се имињата на брат му, внук му, но и неговото. Кикерон се обидел да стаса до вилата во Астура, со намера да му се придружи на Брут, за кого се слушало дека успешно се бори во Македонија. Се договориле да се разделат со Квинт, зашто речиси и да немале пари, па Кикерон требал да продолжи по патот, а Квинт да се врати дома и да собере сè што ќе може да им се најде за патување. Браќата се поделиле со прегратки и солзи; но, по само неколку дена, Квинт бил предаден од сопствените робови и погубен заедно со син му. Кикерон, пак, се добрал до Астура, каде успеал да најде бродче и да начека поволен ветер; кормиларот сакал веднаш да исплови кон отворено море, но Кикерон – дали зашто се плашел од морето, или пак зашто сè уште имал bleда надеж за милоста на Октавијан – слегол од бродот и се упатил по копно кон Рим. Низ главата му минувале разни нешта, дури и тоа – да влезе преправен во куќата на Октавијан и таму да си го одземе животот, со што ќе фрли проклетство врз куќата; но, плашејќи се дека попат ќе биде фатен и изложен на мачење, се предал на вољата на прислужниците, кои го повеле кон неговата пријатна летна вила близу Формија. И таму не останале многу, зашто, според зборовите на Плутарх, ги нападнало јато гаврани кои беспощедно ги колвеле прозорците, а еден дури слетал до Кикерон и со клунот му го открил покриеното лице; затоа го качиле на носилка и повторно се упатиле кон бродот. Во меѓувреме, стасале и извршителите – центурионот Херениј и воениот трибун Попилиј со нивните помошници. Откако упаднале во куќата и виделе дека таму го нема Кикерон, почнале да ги распрашуваат слугите и робовите; тогаш едно момче по име Филолог – ослободеник на Квинт, кого Кикерон го подучувал на убаво однесување и филозофија – им кажал сè за носилката и за врвицата по која одеа кон морето. Не им требало многу да ја стасаат. Кикерон ги видел крвниците и им заповедал на прислужниците да ја спуштат носилката на земја. Ја ставил раката под брадата и седнал, втрвен во своите целати; потоа ја проврел главата низ носилката, а Херениј го

убил со меч. Така, на шеесет и четиригодишна возраст, витезот од Арпинум го завршил својот возбудлив живот.

Читателот веќе доби сосема доволно предзнаења за да го оцени карактерот, навиките и политичките цели на човекот кој стои зад Писмата што ги држи в рака. Споменот на Кикерон е обременет од контрoверзи кои, заслужено или не, нужно го следат секој човек кој активно учествува во политичкиот живот: непријателствата, како и пишаните и изговорени напади кои се нивен израз, за многумина се поинтересни од пофалните слова, па затоа и живеат подолго. Лесно е да се најдат недостатоци и недоследности во карактерот на човек што бил толку импулсиен, толку многустран и толку комплексен како Кикерон; но, критиката не смее да мине во презир. Можеби Кикерон и не бил толку важен лик во римската политика, колку што самиот се ценел, но дека немал никаква важност е сосем неточно; ако ништо друго, за тоа ни сведочат блискоста на неговите пријатели и огорченоста на неговите непријатели. Ако му недостасувала оригиналноста на врвен писател или филозоф, треба да се има на ум дека самиот тој никогаш не тврдел дека е оригинален. Навистина, сакал да ги толкува хеленските филозофи за своите сограѓани, работа што можеби не ја завршил идеално, но ја завршил како што никој друг ниту умее, ниту можел. Магијата на неговиот стил и јазик си го нашла патот до подоцнежната интелигенција и до општиот вкус на човештвото, а многу и поучени, и попрецизни од него, не успеале во тоа. Составувал беседи кои понекогаш биле натегнати, неискрени, па дури и не сосем чесни – но, ако се гледаат како една органска целина, тешко дека некој може да ги надмине. Имал гревови и во политиката, а најголем од нив било постојаното полагање надежи во луѓе што се строеле на губитничката страна. Притоа искрено верувал дека тоа била страната на правдата и исправноста, без оглед што понекогаш го одржувал курсот со нечесни средства и не сосем чиста совест. Во изборот немал никаква лична цел, освен придобивките што би ги делел со сите свои сограѓани, и првичната желба – да му се дозволи да живее и ужива во положбата што ја стекнал благодарение на своите дарби. Кикерон се колебал и менувал страни, но тоа не значело дека се смениле и неговите поимања на доброто и лошото; едноставно, неговата вродена способност да ги согледува нештата од сите можни страни му пречела да остане на зацртаниот пат, а човек со таква нарав тешко можел да ги пренебрегне опасностите што му се заканувале нему и на неговите најблиски. Кога требало да се дејствува, дејствувал со многу повеќе решителност одошто се гледа во неговите писма, за што сведочат други зачувани извори; всушност, писмата се одраз на неговата внат-

решна размисла и борба, каква што веројатно би имало кај секој Римјанин од негово време, ако по некоја случајност преживеала и неговата преписка.

Приказната за Кикерон е приказна за ненадејниот возлет и ненадејниот пад. Неговиот возлет бил плод на дарбата, трудољубивоста и амбицијата; неговиот пад бил производ на неговите ситни недостатоци и не сосем цврстиот карактер. Да имал помалку страв, помекки скрупули и подалекувид поглед кон она што е полезно и исплатливо, Кикерон ќе останел и подолго на пиедесталот на кој се искачил самиот, и на кој љубел да стои. Но, времињата барале поинаков тип на човек од витезот кој посребрил сè што допрел, па затоа го замениле други, многу помалку вредни и надарени, но многу поспособни да се справат со бурите на доцната Република.